

**СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА
ТА МІСЦЕ У НЬОМУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: АНАЛІЗ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ ПЕРІОДУ 90 рр. XX ст. – 10 рр. XXI ст.**

**SUBJECTIVE COMPOSITION OF ADMINISTRATIVE LAW
AND PLACE OF LEGAL ENTITIES IN IT: ANALYSIS OF ADMINISTRATIVE LEGAL
LITERATURE IN PERIOD: 90 years OF XX century – 10 years OF XXI century**

Лютіков П.С.,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

У статті подається узагальнений аналіз існуючих в адміністративно-правовій літературі поглядів вітчизняних та російських вчених-адміністративістів на систему суб'єктів адміністративного права. На підставі проведеного дослідження автором визначається місце юридичних осіб в цій системі суб'єктів. Зокрема, зазначається, що виокремлення в якості суб'єктів адміністративного права саме юридичних осіб не є домінуючим і до цього часу, хоча останнім часом в окремих авторських класифікаціях суб'єктів адміністративного права юридичні особи виокремлюються в якості самостійних суб'єктів.

Ключові слова: адміністративне право, індивідуальні суб'єкти, колективні суб'єкти, суб'єкт, юридична особа.

В статье подается обобщенный анализ существующих в административно-правовой литературе взглядов отечественных и российских ученых-административистов на систему субъектов административного права. На основании проведенного исследования автором определяется место юридических лиц в этой системе субъектов. В частности, отмечается, что выделение в качестве субъектов административного права именно юридических лиц не является доминирующим и до сих пор, хотя в последнее время в отдельных авторских классификациях субъектов административного права юридические лица выделяются в качестве самостоятельных субъектов.

Ключевые слова: административное право, индивидуальные субъекты, коллективные субъекты, субъект, юридическое лицо.

In the article analysis of existing administrative and legal literature views of domestic and Russian scientists to system of administrative law subjects is summarized. Based on this research author determined place of legal entities in the system of subjects. In particular, it is noted that the separation as subjects of administrative law with legal entities is not dominant, and this time, although recently some copyright classifications subjects of administrative law entities singles out as separate entities.

Key words: administrative law, individual entities, collective entities, subject, entity.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку адміністративно-правової науки (після проголошення незалежності і до сьогодні), головна мета формування нової адміністративно-правової доктрини полягає у тому, щоб забезпечити її розвиток та становлення у відповідності до європейських стандартів. Такий розвиток та трансформаційні процеси в адміністративно-правовій науці не могли не справити вплив не тільки на систему суб'єктів адміністративного права, яка, відповідно, також має тенденції до збільшення кількості її елементів, але й на засади та підходи наукового дослідження цієї проблематики. В контексті даного питання слід відмітити виводження ролі та місця суб'єктів адміністративного права в цілому та окремих їх різновидів у тій чи іншій складовій оновленого адміністративного права.

Мета статті – проаналізувати існуючі в адміністративно-правовій літературі погляди на систему суб'єктів адміністративного права та визначити місце юридичних осіб в цій системі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З проголошенням незалежності України у векторі дослідження правосуб'єктності юридичних осіб як суб'єктів адміністративного права намітилася тенденція дослідження вказаних осіб як реальних, безспірних суб'єктів адміністративної відповідальності (наприклад, роботи В.К. Колпакова, Д.М. Лук'янца, І.О. Федорова, О.Т. Зими, Р.С. Мельника, С.В. Ващенко та інших), як учасників адміністративного судочинства (роботи В.М. Бевзенка, С.В. Ківалова, А.Т. Комзюка, В.П. Тимошука та інших), як активних суб'єктів адміністративно-процедурних відносин (О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржія, А.М. Школика, Ю.А. Дорохіної, О.І. Миколенка та інших).

Основний зміст роботи. Крім того у сучасних наукових дослідженнях увага приділяється різним різновидам колективних суб'єктів адміністративного права, які є юридичними особами, хоча безпосередньо цей термін, як

правило, не використовується. Так, наприклад, Є.Є. Додіна зосереджує свою увагу на дослідженні засад участі в якості суб'єктів адміністративного права релігійних організацій, М.Ю. Віхляєв – професійних правничих громадських організацій, А.А. Довгополик – кредитних спілок, Н.В. Галіцина – комерційних утворень, П.Д. Матвієнко – органів місцевого самоврядування, при цьому Є.В. Додін ще за радянських часів досліджував адміністративну правосуб'єктність профспілок, С.Т. Гончарук і Д.М. Бахрах взагалі подали узагальнений аналіз існуючих у певні періоди систем колективних суб'єктів адміністративного права. Більше того, на рівні дисертаційних робіт, як вже зазначалось вище, також зосереджується увага дещо фрагментарно (стосовно інституту юридичної особи в цілому) або ж стосовно окремих різновидів юридичних осіб як суб'єктів адміністративного права, або ж юридичних осіб як суб'єктів певних різновидів адміністративно-правових відносин. В основному має місце або ж участь юридичних осіб в адміністративно-деліктних відносинах, або ж вивчення специфіки участі певних різновидів юридичних осіб (обраних за власним бажанням автора) в адміністративно-процедурних відносинах. Комплексних досліджень із зосередженням уваги на юридичних особах в цілому саме як суб'єктах адміністративного права немає і до цього часу.

Винятком з цієї тези можна сміливо назвати лише дисертаційну роботу Ю.А. Дорохіної «Забезпечення прав юридичних осіб в адміністративних провадженнях», за результатами захисту якої, вийшла однойменна монографія у співавторстві з Т.О. Коломоець та В.Г. Лукашевичем, в якій, власне, вперше юридична особа вивчається саме як суб'єкт окремих адміністративних проваджень (адміністративно-деліктного, виконавчого, контрольного, рестраційного, довільного, атестаційного тощо) [1]. Так, автори монографії приходять до висновку, що юридична особа визнається самостійним суб'єктом всіх різновидів

адміністративно-правових відносин у перспективному (проектному) законодавстві. І у проекті Кодексу України про адміністративні проступки, і у проекті Адміністративно-процедурного кодексу України юридичні особи – самостійні суб'єкти адміністративного права. Окрім того, як зазначають вчені, вони (юридичні особи) визнані вже такими у відносинах адміністративного судочинства (КАС України), у відносинах організаційно-управлінських (як і раніше). Ю.А. Дорохіна, Т.О. Коломоєць та В.Г. Лукашевич наголошують, що саме у зв'язку із наведеними обставинами й набуває актуальності комплексність монографічних наукових досліджень феномену юридичної особи, які б могли слугувати базою для подальшої нормотворчої діяльності у відповідній сфері відносин. При цьому, вчені-юристи зазначають, і їх у цій тезі варто підтримати, що треба врахувати певну тенденційність наукових досліджень феномену юридичної особи як суб'єкта адміністративного права, спрямовану на поглибленість наукового пошуку, відхід від традиційних, так званих «радянських» постулатів адміністративно-правової доктрини щодо розуміння колективних суб'єктів, врахування досягнень теорії права, досягнень приватноправових галузевих наук щодо загальних ознак юридичної особи і поєднання їх із оновленим доктринальним поглядом на суб'єктів адміністративного права у контексті перегляду змісту і предмету самого адміністративного права, всіх його складових, в тому числі і процедурних відносин, процесуальних відносин. Саме сформоване за таких умов наукове підґрунтя зможе відіграти роль надійного базису для нормотворення щодо врегулювання відносин адміністративно-процесуального та адміністративно-процедурного змісту [1, с. 36, 37].

Хоча, якщо в цілому об'єктивно вести мову про докорінні «зміни і перегляди традиційних постулатів» в наукових позиціях вчених-адміністративістів щодо ґрунтовності виокремлення та дослідження юридичних осіб як домінуючих суб'єктів адміністративного права дещо зарано. Цей висновок, зокрема впливає з аналізу та узагальнення навчальної літератури, адже будь-який підручник чи то академічний курс з названої дисципліни містить в обов'язковому порядку положення щодо класифікації суб'єктів адміністративного права, в яких місце юридичних осіб, як правило, розкривається через виокремлення так званих «колективних суб'єктів» або через різноманітних органів публічної адміністрації. Зокрема, В.К. Колпаков і О.В. Кузьменко виокремлюють серед суб'єктів адміністративного права: органи виконавчої влади, а також внутрішні частини їх апарату, органи місцевого самоврядування, громадян, осіб без громадянства, іноземних громадян, суди, органи прокуратури, державних службовців, об'єднання громадян, суб'єктів підприємницької діяльності [2, с. 75-76], О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль – органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державних службовців, об'єднання громадян та громадян [3, с. 333-424], С.Г. Стеценко, аналізуючи існуючі в адміністративно-правовій навчальній літературі класифікації суб'єктів адміністративного права, поряд з індивідуальними, виділяє колективних суб'єктів, які виокремлюються за кількісним показником, а далі внутрішньо розмежовуються в залежності від міри належності до держави на державні та недержавні [4, с. 91-92]. С.О. Мосьондз виокремлює серед суб'єктів адміністративного права таких, що наділені владними повноваженнями, і таких, що відповідних повноважень не мають [5, с. 42]. Такої ж точці зору дотримуються Н.В. Александров та І.Б. Коліушко й пропонують розрізняти суб'єкти адміністративного права, які: а) наділені владними повноваженнями; б) не наділені владними повноваженнями [4, с. 31; 6, с. 251], підтримує вчених у цьому питанні й Є.В. Курінний, пропонуючи аналогічну класифікацію [7, с. 24]. У свою чергу А.М. Школик виділяє систему органів публічної адміністрації, громадські об'єднання та громадян

[8, с. 41-68], хоча постійно акцентує увагу на участі в адміністративно-правових відносинах приватних осіб, розуміючи під такими не лише фізичних осіб. С.В. Ківалов суб'єктів адміністративного права поділяє на два види: 1) індивідуальні (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, біженці) та 2) колективні (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації незалежно від форм власності; громадські організації, релігійні організації тощо) [9, с. 18]. Цей же критерій, щоправда із дещо розширеним колом елементів, використовує й В.В. Галуцько, який, зокрема вважає, що суб'єктами адміністративного права є фізичні та юридичні особи, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки і наділені специфічними юридичними властивостями щодо їх реалізації. На думку В.В. Галуцька, такими суб'єктами можуть бути: індивідуальні суб'єкти (фізичні особи, які поділяються на: громадян (володіють повним набором прав і обов'язків у державі), іноземців та осіб без громадянства (мають обмеження щодо політичних прав, не виконують військовий обов'язок), фізичні особи з іншим спеціальним статусом (фізичні особи – підприємці чи фізична особа – водій транспортного засобу) та колективні суб'єкти (юридичні особи: держава, державні органи та установи, громадські об'єднання, адміністративно-територіальні одиниці та їх населення, виборчі округи, релігійні організації, промислові підприємства, іноземні підприємства тощо) [10, с. 121]. При цьому В.В. Галуцько органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян називає публічними юридичними особами і акцентує увагу на необхідності їх розгляду саме як суб'єктів адміністративного права [11, с. 89]. Крім того вчений-юрист, вживає термін юридична особа як синонім колективних суб'єктів, включаючи до нього таких доволі «нетрадиційних» для сучасної адміністративно-правової літератури суб'єктів як адміністративно-територіальні одиниці та їх населення, виборчі округи, релігійні організації, промислові підприємства, іноземні підприємства. Дещо спірним у цій системі є виділення в якості юридичних осіб адміністративно-територіальних утворень, їх населення та виборчих округів, оскільки виникає питання, по-перше, щодо наявності у них всіх ознак юридичної особи, а, по-друге, щодо наявності у таких суб'єктів всіх складових адміністративної правосуб'єктності, власне необхідних для її ідентифікації як учасника адміністративно-правових відносин. Хоча в цілому вказану класифікацію В.В. Галуцька із виділенням юридичних осіб як самостійних суб'єктів варто визначити прогресивною. У свою чергу автори підручника за редакцією Ю.П. Битяка, окрім інших, виділяють серед суб'єктів адміністративного права підприємства й установи, щоправда знову ж таки не визначають їх в якості юридичних осіб [12, с. 112-118]. В Академічному курсі з адміністративного права за загальною редакцією В.Б. Авер'янова в якості суб'єктів адміністративного права, поряд із фізичними особами та колективними суб'єктами (утвореннями) без ознак юридичної особи, виділені юридичні особи. При цьому подається навіть деталізація належності осіб до цього різновиду суб'єктів, а саме: органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації [13, с. 191].

Т.О. Мацелик, ґрунтовно досліджуючи порушене питання, також наводить розгорнуту, за різними критеріями, класифікацію суб'єктів адміністративного права, місце в якій знайшлося і для юридичних осіб. Вчена пропонує таку класифікацію: 1) за організаційно-правовою формою суб'єктів адміністративного права можна поділити на індивідуальні та колективні; 2) за зовнішньою відокремленістю – фізичні особи; юридичні особи; колективні суб'єкти, ще не мають статусу юридичної особи; 3) за наявністю владних повноважень – на суб'єктів, наділених

владними повноваженнями та суб'єктів, не наділених владними повноваженнями; за ступенем участі у публічному управлінні: 1) суб'єкти, чий інтереси і права підлягають реалізації і захисту в публічному управлінні (громадяни, іноземці, особи без громадянства, біженці, підприємства, установи, організації, громадські об'єднання); 2) суб'єкти, які безпосередньо реалізують надані їм повноваження з метою забезпечення належного порядку управління (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, Президент України); 3) суб'єкти, які опосередковано (через власний апарат) беруть участь у публічному управлінні (апарат Верховної Ради України, комітети Верховної Ради, Державна судова адміністрація України, керівники державних підприємств, установ, організацій); за аксіологічним критерієм суб'єктів адміністративного права необхідно поділити на первинних (органи публічної адміністрації та індивіди) та похідних (підприємства, установи, організації усіх форм власності (в тому числі міжнародні та іноземні), релігійні організації, громадські об'єднання) [6, с. 252]. При цьому вчена зазначає, що зважаючи на інтегративні якості системи суб'єктів адміністративного права, обов'язковими ознаками є публічна адміністрація або адміністративні суди. Без них, зазначає Т.О. Мацелик, неможливе існування системи суб'єктів адміністративного права [14, с. 444].

Доволі схожою є ситуація з окресленням суб'єктів адміністративного права і виділенням серед їх кола юридичних осіб у російській адміністративно-правовій літературі. Так, зокрема Ю.М. Старілов зазначає, що у спеціальній літературі розрізняються індивідуальні і колективні суб'єкти адміністративного права. Колективними суб'єктами адміністративного права Ю.М. Старілов називає групи людей, що є організаціями (державними, недержавними, приватними, громадськими, які виступають в зовнішніх стосунках як самостійні суб'єкти права; порядок їх створення і діяльність регламентовані нормативними правовими актами. Що цікаво, організація, у розумінні вченого-адміністративіста, – це сукупність людей, колектив; вона припускає діяльність, розраховану на досягнення певної мети і здійснювану за певними процедурами (правилами). Ознаками організації є: сукупність людей; здійснення діяльності відповідно до встановлених завдань; визначення мети і завдань організації; наявність основної діяльності (її характеру і головних напрямів); відповідні процедури (правила) діяльності; формування структури (утворювані підрозділи); нормативне встановлення компетенції і повноважень відповідних посадовців (службовців, співробітників). Усі організації підрозділяються на дві великі групи: державні і недержавні. Вони розрізняються тим, що їх статус, процедура установи, реорганізації і припинення діяльності, правовий режим управлінських дій (рішень), порядок захисту прав визначають різні нормативні правові акти [15]. Як видно із вищевказаного, термін «юридична особа» взагалі не вживається Ю.М. Старіловим під час класифікації суб'єктів адміністративного права навіть в підгрупі колективних суб'єктів, однак можна припустити, що запропоноване ним поняття «організація» фактично є своєрідною, уособлюючою у собі ознаки юридичної особи, категорією. На противагу цьому, В.С. Чиркін поділяє суб'єктів адміністративного права на: а) індивідів; б) юридичних осіб приватного права; в) юридичних осіб публічного права [16, с. 42].

К.С. Бельський вважає, що існують суб'єкти, які можна назвати основними в адміністративному праві, зв'язки між якими ніколи не перериваються, «через які б соціальні і політичні потрясіння не проходило суспільство». Це виконавча влада та громадяни [17, с. 57]. Виконавча влада, яка персоналізується в державних службовцях і громадяни – це два основні, вічні суб'єкти адміністративного права, між якими діалог безперервний: він може мати форму гармонії, може переходити в колізію, конфлікт

і революційну драму [17, с. 57]. У певному сенсі схожої точки зору дотримується й О.Ю. Тихомиров, який вважає, що в системі адміністративного права взаємодіють первинні суб'єкти та суміжні суб'єкти. Однак, на його думку, першій групі суб'єктів не доводиться замикатися у колі адміністративно-правових норм, оскільки взаємозв'язок галузей права вимагає повної реалізації як власного галузевого, так і суміжних статусів усіх суб'єктів права [18, с. 153-154; 6, с. 251].

Варто відзначити й фундаментальні дослідження суб'єктів адміністративного права, здійснені російськими вченими-адміністративістами. Так, Д.М. Бахрах вважає, що система суб'єктів адміністративного права є більш складною, ніж система суб'єктів права будь-якої іншої галузі права, і склад її компонентів не збігається з компонентами галузевих систем. Ця складність зростає в процесі розвитку суспільства. Так, за останні роки система суб'єктів адміністративного права, вважає російський вчений, поповнилася великою кількістю суб'єктів підприємницького права. Якщо для цивільного права це тільки юридична особа, то адміністративне право розрізняє банки, філії тощо [19, с. 75].

Разом з тим, особливу увагу у контексті вказаного дослідження, варто звернути на те, що Д.М. Бахраха не погоджувався з твердженням Ю.М. Старілова про те, що традиційно суб'єктом адміністративного права вважаються фізична і юридична особа (організація). На думку Д.М. Бахраха, Ю.М. Старілов явно перебільшує захоплення представників науки адміністративного права цивілістичними конструкціями, які не відповідають адміністративно-правовим реаліям [19, с. 77]. Певним чином про такий підхід вже велась мова у попередньому підрозділі цього дослідження, тому не будемо ще раз зупинятися на цьому.

Повертаючись до аналізу суб'єктів адміністративного права, здійсненого Д.М. Бахрахом, слід вказати, що вчений-юрист вважає, що колосальну різноманітність учасників адміністративно-правових відносин, яких норми адміністративного права наділили адміністративною правосуб'єктністю, можна звести до двох типів суб'єктів: індивідуальні та колективні. Науці адміністративного права логічно було б розробити цю типологію і, спираючись на неї, розвинути класифікацію суб'єктів адміністративного права [19, с. 77]. Серед колективних суб'єктів по їх правовому становищу можна виділити три основні класи суб'єктів адміністративного права – організації, структурні підрозділи організації, складні організації (некомерційні системи тісно взаємопов'язаних організацій); найпростіші організації [19, с. 82].

На думку вченого, організація в сформованому в правовій науці сенсі – це організаційно і юридично єдиний колектив, чию правосуб'єктність реалізують уповноважені особи, які як у зовнішніх, так і у внутрішньоорганізаційних відносинах діють від імені організації. Вона наділена правами юридичної особи і найбільш широкою серед колективних суб'єктів адміністративної та іншої правосуб'єктності. З урахуванням виду власності, належності до певної системи, адміністративно-правового становища всі організації поділяються на п'ять родів: державні, муніципальні, приватні, іноземні, міжнародні. Організації також можна поділити на публічні та приватні [19, с. 82-83]. Другий клас колективних суб'єктів – структурні підрозділи підприємств, організацій, установ, державних муніципальних органів та інших публічних організацій [19, с. 84]. Серед структурних підрозділів з урахуванням характеру їх діяльності потрібно розрізняти лінійні, функціональні і змішані [19, с. 85]. Третій клас колективних суб'єктів, у системі Д.М. Бахраха, – складні організації (адміністративне відомство, відомчий структурний підрозділ (ГПДР та ін.), політична партія, фінансово-промислова група, холдинг, військовий округ та інші складні організації) [19, с. 86]. До найпростіших організацій вчений-адміністративіст відносить, по-перше,

трудо́ві колективи, по-друге, державно-громадські організації, і в тому числі, комісії у справах неповнолітніх і захисту їх прав, призовні комісії, державні атестаційні комісії ВНЗ, журі, організаційні комітети конкурсів, змагань і т.д. [19, с. 88]

На сам кінець, Д.М. Бахрах висловлює свою позицію з приводу співвідношення понять «юридична особа» і «колективний суб'єкт». На його думку, вони мають різний зміст: одне означає головним чином майнову, цивільно-правову правосуб'єктність, а інше – адміністративну, організаційну правосуб'єктність. Крім того, поняття «колективний суб'єкт», стверджує вчений, – більш широке, воно включає в себе і величезне число організованих колективів, які не є юридичними особами, в тому числі і різноманітні складні організації [20, с. 24].

У цьому контексті не можна не обійти увагою монографію російського вченого-адміністративіста О.О. Дьоміна «Суб'єкти адміністративного права Російської Федерації». Російський вчений під суб'єктами адміністративного права розуміє фізичних осіб або організації, які відповідно до чинного законодавства Російської Федерації можуть бути учасниками (сторонами) врегульованих адміністративним правом управлінських адміністративних відносин [21, с. 21-22]. Вказана точка зору є дискусійною, оскільки суттєвим чином обмежує коло відносин, які становлять предмет адміністративного права, і, як наслідок, значно звужує коло реальних або ж потенційних суб'єктів. Не зовсім логічним виглядає й використання терміну «організації», який також не розкриває повного переліку колективних суб'єктів (у розумінні О.О. Дьоміна) адміністративного права. Надалі О.О. Дьомін наводить посилання на відповідні класифікації професора Д.М. Бахраха, який здійснює класифікацію суб'єктів адміністративного права, аналогічно до позиції Ю.М. Старілова – за критерієм внутрішньої їх структури на колективні та індивідуальні суб'єкти, та професора О.П. Альохіна, який класифікує цих же суб'єктів як фізичні та юридичні особи. При цьому О.О. Дьомін вважає, що класифікація О.П. Альохіна є в своїй основі цивільничною, а першу класифікацію, хоча й важко назвати публічно-правовою, але все ж вона, на думку вченого-адміністративіста, ближча до адміністративного права, ніж друга [21, с. 22]. Вбачається, що і ця точка зору О.О. Дьоміна є не зовсім однозначною, оскільки дефініція

«юридична особа», хоча й запозичена з цивілістики, проте це не означає, що вона не може використовуватися й в адміністративно-правовій доктрині. Більш того, російське адміністративно-деліктне законодавство активно використовує саме цей термін «юридична особа» при визначенні суб'єктів адміністративного проступку. Саме тому, вбачається, що немає жодних наукових та нормативних перепон для використання терміну «юридична особа» як складового елементу термінологічного ряду в межах адміністративно-правової науки.

О.О. Дьомін вважає, що найбільш близьким до характеристики суб'єктів адміністративного права і умовою класифікації є поділ суб'єктів адміністративного права на юридичні та ординарні. Так, до індивідуальних суб'єктів адміністративного права, на думку вченого-юриста, належать: громадяни Російської Федерації; іноземні громадяни та особи без громадянства; посадові особи (державні службовці). У свою чергу, колективними суб'єктами є: органи виконавчої влади (державного управління); державні підприємства, установи та організації; недержавні підприємства, установи та організації; органи місцевого самоврядування. Торкається О.О. Дьомін і питання, чи є держава суб'єктом адміністративного права. Так, вчений зазначає, що держава як суб'єкт адміністративного права є носієм адміністративної правоздатності, при цьому адміністративна дієздатність припадає на частку органів, що її представляють (органів виконавчої влади або управління), на відміну від громадян, що поєднують в собі обидві ці юридичні якості. Такий висновок, як стверджує О.О. Дьомін, впливає з визначення Судової колегії в цивільних справах Верховного Суду Російської Федерації від 15 серпня 1997 р., коли позивач у Татарстані справляв збитки з казни Російської Федерації, і Верховний Суд вирішив, що належним відповідачем у справі є не Російська Федерація, а Міністерство фінансів Російської Федерації [21, с. 23].

Висновок. Таким чином, незважаючи на розмаїття різних джерел із класифікаційним розподілом суб'єктів адміністративного права, виокремлення в якості останнього саме юридичних осіб (із використанням відповідного терміна) не є домінуючим і до цього часу, хоча останнім часом в окремих авторських системах класифікацій суб'єктів адміністративного права юридичні особи виокремлюються в якості самостійних суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дорохіна Ю.А. Забезпечення прав юридичних осіб в адміністративних провадженнях: монографія [Ю.А. Дорохіна, Т.О. Коломоєць, В.Г. Лукашевич]. – К. : Істина, 2011. – 176 с.
2. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
3. Адміністративне право : навч. посібн. / [О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль]. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 536 с.
4. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навч. посібник / Семен Григорович Стеценко – К. : Атіка, 2009. – 624 с.
5. Мосьондз С.О. Адміністративне право України (у визначеннях та схемах) : навч. пос. / Мосьондз С.О. – К. : Атіка, 2008. – 272 с.
6. Мацелик Т.О. Класифікація суб'єктів адміністративного права / Т.О. Мацелик // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 53. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 249-253.
7. Курінний Є.В. Адміністративне право України: тенденції трансформації в умовах реформування: навч. посіб. / Є.В. Курінний – Дніпропетровськ : Юридична академія МВС України, 2002. – с.
8. Школик А.М. Порівняльне адміністративне право: навч. пос. / Андрій Михайлович Школик – Львів : ЗУКЦ, 2007. – 308 с.
9. Ківалов С.В. Адміністративне право України : Навч.-метод. посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла. – Одеса : Юридична література, 2006. – 488 с.
10. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття): Монографія / [В.В. Галуцько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін та ін.]; За заг. ред. В.В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 300 с.
11. Адміністративне право України : навчальний посібник у 2-х томах / [В.В. Галуцько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін та ін.] за заг. ред. В.В. Галуцька. – Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня, 2011. – Т. 1 : Загальне адміністративне право. – 320 с.
12. Адміністративне право України: підручник / [Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін.]; за заг. ред. Ю.П. Битяка]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.
13. Адміністративне право України. Академічний курс : підручн.: У двох томах. Том І. Загальна частина (ред. кол.: В.Б. Авер'янов (голова). – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
14. Мацелик Т. Система суб'єктів адміністративного права / Т. Мацелик // Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 439-445.
15. Старілов Ю.Н. Курс общего административного права. Т. 1: История. Предмет. Нормы. Субъекты / Юрий Николаевич Старілов – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМАИНФРА М), 2002. – 728 с.
16. Чиркин В.Е. Юридическое лицо публичного права / Вениамин Евгеньевич Чиркин. – М.: Норма, 2009. – 352 с.
17. Бельский К.С. Феноменология административного права: монография. / Константин Степанович Бельский. – Смоленск: Изд-во СГУ, 1995. – 143 с.

18. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса / Юрий Александрович Тихомиров. – М. : Юринформцентр, 1998. – 798 с.
19. Бахрах Д.Н. Субъекты административного права / Д.Н. Бахрах // Административное право и административный процесс: актуальные проблемы / Отв. ред. Л.Л. Попов и М.С. Студеникина. – М. : Юрист, 2004. – С. 72-89.
20. Бахрах Д.Н. Система субъектов российского права / Д.Н. Бахрах // Инновационная Россия: проблемы и перспективы формирования правового государства: материалы международной научно-практической конференции, посвященной 80-летию Заслуженного деятеля науки РФ, доктора юридических наук, профессора Демьяна Николаевича Бахраха. – Екатеринбург : ООО «Издательство УМЦ УПИ», 2012. – С. 11-24.
21. Демин А.А. Субъекты административного права Российской Федерации: Учебное пособие / Алексей Афанасьевич Демин. – М. : Книгодел, 2010. – 272 с.

УДК 342.9

**SUBJECTIVE COMPOSITION OF ADMINISTRATIVE LAW
AND PLACE OF LEGAL ENTITIES IN IT: ANALYSIS OF ADMINISTRATIVE LEGAL
LITERATURE IN PERIOD: 90 YEARS OF XX CENTURY – 10 YEARS OF XXI CENTURY**

**СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА
ТА МІСЦЕ У НЬОМУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: АНАЛІЗ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ ПЕРІОДУ 90 рр. XX ст. – 10 рр. XXI ст.**

Lyutikov P.S.,
*Candidate of Law, Associate Professor
administrative and commercial law
Zaporizhzhya National University*

In the article analysis of existing administrative and legal literature views of domestic and Russian scientists to system of administrative law subjects is summarized. Based on this research author determined place of legal entities in the system of subjects. In particular, it is noted that the separation as subjects of administrative law with legal entities is not dominant, and this time, although recently some copyright classifications subjects of administrative law entities singles out as separate entities.

Key words: administrative law, individual entities, collective entities, subject, entity.

У статті подається узагальнений аналіз існуючих в адміністративно-правовій літературі поглядів вітчизняних та російських вчених-адміністративістів на систему суб'єктів адміністративного права. На підставі проведеного дослідження автором визначається місце юридичних осіб в цій системі суб'єктів. Зокрема, зазначається, що виокремлення в якості суб'єктів адміністративного права саме юридичних осіб не є домінуючим і до цього часу, хоча останнім часом в окремих авторських класифікаціях суб'єктів адміністративного права юридичні особи виокремлюються в якості самостійних суб'єктів.

Ключові слова: адміністративне право, індивідуальні суб'єкти, колективні суб'єкти, суб'єкт, юридична особа.

В статье подается обобщенный анализ существующих в административно-правовой литературе взглядов отечественных и российских ученых-административистов на систему субъектов административного права. На основании проведенного исследования автором определяется место юридических лиц в этой системе субъектов. В частности, отмечается, что выделение в качестве субъектов административного права именно юридических лиц не является доминирующим и до сих пор, хотя в последнее время в отдельных авторских классификациях субъектов административного права юридические лица выделяются в качестве самостоятельных субъектов.

Ключевые слова: административное право, индивидуальные субъекты, коллективные субъекты, субъект, юридическое лицо.

Statement of the problem. At the present stage of the administrative and legal science (after independence until today), the main objective of forming a new administrative and legal doctrine is to ensure its growth and development in line with European standards. This development and transformation processes in the administrative and legal science could not make an impact not only on the subjects of administrative law system, which therefore also has a tendency to increase the number of its elements, but also the principles and approaches to research this issue. In the context of this question it should be noted modifying role and place of business of administrative law in general and their individual species in a particular component of the revised administrative law.

The purpose of the article – analyze existing administrative and legal literature views on subjects of administrative law system and to determine the place of legal entities in the system.

Analysis of recent research and publications. With the proclamation of the independence of Ukraine in vector research legal entities as subjects of administrative law trend study these persons as real, indisputable subjects of administrative responsibility (e.g., of Dr. Kolpakov, D.M. Luk'yantsya, I. Fedorov, O. Winter, R. Miller, S. Vaschenko and others) as mem-

bers of the administrative proceedings (of VM Bevzenko, S.V. Kivalova, A.T. Komzyuka, V. Tymoshchuk, etc.), as active subjects of administrative and procedural relationships (O.V. Kuz'menko, T.A. Gurzhii, A.M. Shkolyk, Y.A. Dorokhin, A.I. Mykolenko and other).

The main content of the work. Furthermore, the current research focuses on a different kind of collective subjects of administrative law, which are legal entities, but directly the term is generally not used. For example, E.E. Dodin focuses on the study of the principles of participation as subjects of administrative law religious organizations, M.Y. Vihlyayev – Legal professional NGOs, A.A. Dovhopolyk – credit unions, N.V. Galitsin – commercial entities, P.D. Matvienko – local government, with E.V. Dodin in Soviet times studied administrative legal unions, S.T. Goncharuk and D.M. Bachrach general filed a generalized analysis of existing in certain periods of collective subjects of administrative law. Moreover, at theses, as noted above, also focuses somewhat fragmented (related institute legal entity as a whole) or on specific types of entities as subjects of administrative law or legal persons as subjects of certain varieties administrative-legal relations. Basically there is or entities involved in the administrative tort relationship, or highlight the specific involvement of certain